MUSIQA TO‘GARAKLARI ORQALI BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI ESTETIK DIDINI SHAKLLANTIRISH

Dilshod Majidov
JDPU o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada O‘zbekistonda bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarini estetik didini oshirishda xalq qo‘shiqlaridan foydalanish va uzluksiz ta’limda o‘quvchilarni badiiy-estetik tarbiyalashning o‘ziga xosliklari, vositalari yoritib berilgan.*

Estetikada nafislik, go‘zallik, abadiiy navqironlik, jozibadorlik xalq musiqasiga xos oliyjanob xususiyat hisoblanadi. Xalqning tarixi, madaniyati, yashash tarzini o‘zida mujassamlashtirgan xalq musiqasini yosh avlod qalbiga , ongiga qanchalik erta singdirilsa bu jamiyat uchun ham va shu jamiyatning ertangi bunyodkorlari uchun ham shunshalik foydalidir. Shuning uchun ham Respublikamizda ta’limni milliy asoslarda shakllantirishda xalqimizning milliy madaniyati, qadriyatlariga ustuvor ahamiyat berildi. Natijada milliy madaniy qadriyatlar tizimida muhim mavqeiga ega bo‘lgan xalq musiqa ijodiyotini ta’lim- tarbiya jarayoniga keng tadbiq etish imkoniyatlari yuzaga keldi.

Musiqa insonning tarbiyasida juda muhim o‘rin tutadi. Musiqa tarbiyasi bo‘yicha xalqaro jamiyatning IX konferensiyasida uqtirilganidek, musiqa insonning ma’naviy dunyosiga chuqur ta’sir ko‘rsatadi va unga o‘zining har qanday faoliyat sohasida, har qanday kasb-korida zarur bo‘ladigan ijodiy qobiliyatlarini namoyon qilishda yordam beradi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining yangidan yaratilgan musiqa fani bo‘yicha o‘quv dasturi va darsliklariga kiritilgan xalq musiqa ijodiyotiga mansub kuy, qo‘shiqlar sirasida xalq qo‘shiqlari salmoqli o‘rin tutadi. Xalq qo‘shiqlari o‘z ifodaviy mazmuniga ko‘ra qudratli tarbiyaviy kuchga ega bo‘lgan san’at hisoblanadi. Xalq ijtimoiy hayotining eng muhim qirralarini o‘ziga xos badiiy inikosi sifatida an’anaviylik va vorisiylik asosida avloddan–avlodga o‘tib kelayotgan va ularning ta’sirida zamonaviylik ruhida yaratilayotgan qo‘shiqlar o‘z tinglovchilariga bevosita yoki bilvosita axloqiy, estetik, tarbiyaviy ta’sirchanlik kuchi bilan ajralib turadi.

Musiqa to‘garaklarida xalq qo‘shiqlarini tinglash, o‘rganish, kuylash va ular haqidagi muxtasar ma’lumotlar bilan tanishish jarayonida o‘quvchilar xalqimizning milliy o‘zligining eng muhim jihatlari, ya’ni, tili, tarixi, adabiyoti, ma’daniyati va etnografiyasi bilan yaqindan tanishib boradilar. Xalq qo‘shiqlarining mazmunida aks etgan vatanparvarlik, insonparvarlik, qahramonlik, ota-onani e’zozlash , kattalarga hurmat, kichiklarni izzat qilish, to‘g‘rilik, halollik, poklik, imon va e’tiqodga chorlovchi yuksak g‘oyalar o‘quvchi shaxsida milliy ong va milliy mafkurani shakllantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Musiqa darslarini rejalashtirish va tashkil etish jarayonida musiqa o‘qituvchilariga beriladigan mustaqil repertuar tanlash imkoniyati bu ishga jiddiy ma’suliyat va ehtiyotkorlik bilan hamda ijodiy yondashishni talab qiladi.Shu bois dars va darsdan tashqari faoliyatlarda, musiqa to‘garaklarida olib boriladigan musiqa ta’limi va tarbiyasida xalq qo‘shiqlarini o‘quvchilarning yoshi, musiqiy tayyorgarligi, individual, estetik, psixologik, fiziologik imkoniyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda tanlab olish va o‘rgatish maxsus pedogogik, psixologik yondashuv hamda me’zonlar negizida amalga oshirilishi kerak bo‘ladi. Ushbu yo‘nalishdagi tadqiqiy izlanish va kuzatuvlarimiz musiqa mashg‘ulotlari uchun xalq qo‘shiqlarini tanlashda quyidagi me’zonlarga tayangan holda ish tutish maqsadga muvofiq bo‘ladi degan xulosaga kelishimizga sabab bo‘ldi:

1. Tanlanayotgan xalq qo‘shiqlarinng har bir sinf uchun belgilangan dastur hamda o‘quvchilar o‘zlashtirishi lozim bo‘lgan bilim va malakalar mazmuniga mos bo‘lishi. Bunda o‘quvchilarning yoshi, kuylash imkoniyatlari, o‘quv dasturi bo‘yicha yil va chorak mavzularini e’tiborda tutish lozim bo‘ladi.

2. Xalq qo‘shiqlarining tarbiyaviy ta’sirchanlik xususiyatlariga alohida e’tibor qaratish. Ya’ni, tanlanayotgan qo‘shiqlarning badiiy yuksak ijod namunasi, shakl va mazmun mukamalligiga,

qo‘shiq matnida ifodalangan g‘oyaviy mazmunning ta’lim-tarbiyaning umumiy maqsadlariga mos kelishiga e’tibor berish.

3. Xalq qo‘shiqlarining o‘quvchilarni umumiy dunyoqarashlarini kengaytirish, musiqiy tafakkurini shakllantirishga amaliy jihatdan ahamiyatliligi. Bu o‘rinda qo‘shiqlarni janr (alla, yalla, lapar, terma, qo‘shiq, dostonchilik qo‘shiqlari va hokozo) va mavzu jihatdan (tarixiy, harbiy vatanparvarlik, mehnat va mavsumiy, diniy, xalq urf-odat va marosimlari bilan bog‘liqligi) rang – barangligiga e’tibor berish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

4. Xalq qo‘shiqlaring o‘quvchilarni badiiy- estetik tarbiyalash bilan ularning boshqa fanlarni o‘zlashtirishlariga ijobiy ta’sir etishi. Qo‘shiqlarni o‘rganish, kuylash, tahlil qilish jarayonida musiqa darslarini boshqa fanlar bilan bog‘liqlik va aloqadorlik xususiyatlaridan foydalanish imkoniyatlarini hisobga olish.

5. Xalq qo‘shiqlarining o‘quvchilar tomonidan o‘zlashtirish uchun qulayligi va tushunarli bo‘lishi.

6. Xalq qo‘shiqlarini tanlashda mahalliy manbalarga tayanish. Bu o‘quvchilarda milliy mahalliy an’analarga qiziqish va ijodiy tashabbuskorlik fazilatlarini shakllantirishda muhim omil bo‘ladi.

7. Qardosh, chet el (yevropa, sharq xalqlari) bastakor, kompazitorlari va xalq ijodiga tegishli namunalarga ham doimiy ravishda e’tibor berish.

Bunday ish tutish turli xalqlar musiqa san’atidagi mushtarak va o‘ziga xos jihatlarni qiyosiy tahlil qilish bilan o‘quvchilarda boshqa xalqlar ma’daniyati va san’atiga hurmat bilan qarash kabi tushunchalarni shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Umumta’lim maktablarining “Musiqa madaniyati” darslari va musiqa to‘garaklarida xalq qo‘shiqlarini tanlash va ulardan ta’limi va tarbiyaviy maqsadlarda foydalanishda ta’kidlab o‘tilgan me’zonlarga tayangan holda ish tutish har bir o‘qituvchidan mavjud imkoniyat, pedogogik shart sharoitlarni hisobga olgan holda ish tutishlarini taqoza etadi.

Bo‘lajak musiqa fani o‘qituvchisi Musiqa to‘garaklari orqali estetik madaniyatni rivojlantirishda madaniyat va san’at asarlarini tushunishni, his qilishni, bu borada o‘z estetik pozitsiyasiga ega bo‘lishni taqozo qiladi. Buning mohiyatini katarsis hodisasi orqali ochib berish mumkin. Katarsis qadimgi yunoncha κάταρzis – “yuksalish, poklanish, davolanish” ma’nolarini anglatadi va bu aksariyat hollarda san’at orqali hissiy ko‘tarinkilik kasb etish, axloqan yuksalish, ichki ziddiyatlardan forig‘ bo‘lish, yomon his tuyg‘ulardan bo‘shanish, qutulish, poklanishni anglatadi . Shuningdek, bu tushuncha insonga turli xil omillar ta’sirini yengillashtiradigan, tozalaydigan va jozibador ta’sir ko‘rsatadigan jarayon va natijani anglatadi. Estetika tarixida san’atning insonga estetik ta’siriga katta e’tibor berilgan bo‘lib, diniy ma’noda (hissiy tajribalar orqali ruhni tozalash), axloqiy (inson ongini ko‘tarish, his-tuyg‘ularini jalb qilish), fiziologik (kuchli hissiy stressdan keyin yengillik) va tibbiy vosita sifatida talqin qilingan.

Aristotelning fikriga ko‘ra, san’at odamni junbushga soladi, rahm-shafqat va qo‘rquvni uyg‘otib, tomoshabinni asarda ko‘tarilgan g‘oyaga hamdard qiladi va bu bilan uning qalbini poklaydi, ko‘nglini ko‘taradi va tarbiyalaydi. Boshqacha qilib aytganda, katarsis ruhni turli ta’sirlardan tozalovchi estetik tajribaning mohiyati va samarasini bildiradi. Aristotel musiqaning tarbiyaviy va poklovchi ahamiyatini ta’kidlab, musiqa tufayli odamlar “zararsiz quvonch”ni boshdan kechiradilar va halovat topib, yomon ta’sirlardan tozalanadilar, deydi. Pedagogik fanlarni o‘qitish jarayonida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining estetik madaniyatini rivojlantirishga doir quyidagi ko‘rsatkichlarni belgilash maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz. Bular: motivatsiya; bilim; intellektual-ijodiylik; amaliy; faoliyatni go‘zallik qonunlari asosida tashkil qilish; milliy estetik qadriyatlarni anglash; katarsis orqali o‘z-o‘zini takomillashtirib borishdir. Bularning natijasida bo‘lajak boshlang‘ich o‘qituvchi shaxsiga xos estetik sifatlardan estetik bilim va taassurot olishga ishtiyoqmandlik; estetik qadriyatlarni baholash, qadrlash va anglash, kundalik hayot va kasbiy faoliyatgaa estetik talablarni joriy etish; estetik ijodiy-pedagogik faoliyatga qiziquvchanlik rivojlanadi.

Yuqoridagilardan tashqari, bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarida estetik bilim, (estetik tushuncha, estetik did, tasavvurlar, qonuniyatlar, kategoriyalar, estetik qadriyatlar, estetik faoliyat, talab,

ehtiyoj, tafakkur, taassurot, zavq, shavq, muloha, munosabat va baholash); go‘zallikni emotsional tasavvur qilish bevosita, erkin emotsional his qilish, estetik ob’ektni munosabatini belgilash; estetik faoliyatga layoqatlik,nafaqat estetik zavq olish, baholash, balki o‘z mehnati bilan estetik tasavvur uyg‘otish, faol pedagogik faoliyat ko‘rsatish, tasavvur va layoqatni shakllantirish; estetik qadriyatlarga yo‘naltirish, bular: ob’ektning estetik qiymatini belgilash va uning ahamiyatini mantiqiy asoslash; estetik-ijodiy quvvat o‘qituvchi ishida innovatsiya, uslub va ijodiylik; estetik-pedagogik faoliyatga qiziqish uyg‘otish bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining estetik madaniyatni egallashga bo‘lgan talab va ehtiyojlarning orttirilishiga erishilib, ularning estetik didini oshirish muhim hisoblanadi.

Zero, xalq musiqa ijodiyotining, xususan musiqa to‘garaklarida xalq qo‘shiqlarini musiqiy estetik ta’lim va tarbiyadagi o‘rni va ahamiyati, ulardan musiqa darslarida samarali foydalanish maxsus ilmiy va metodik jihatdan asoslangan ish shakl, usul, vositalaridan, ilg‘or tajribalardan unimli foydalangan holda ish tutish ta’lim –tarbiya oldiga qo‘yilayotgan ijtimoiy buyurtma talablariga mos keladi. O‘zbek mumtoz ashulalari, xalq qo‘shiqlari, o‘zbek klassik va zamonaviy adabiyoti bilan o‘zaro bog‘liqlik asosida rivojlanadi. Buni inobatga olgan holda g‘azallar mualliflarining hayoti va ijodiy faoliyati to‘g‘risidagi ma’lumotlar bilan o‘quvchilarni yaqindan tanishtirish imkonini beruvchi maxsus kursning o‘qitilishini yo‘lga qo‘yish ularning nazariy bilimlarini oshirish bilan birga o‘zbek mumtoz musiqasi rivojidagi hissalarini anglashlariga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Umumta’lim maktablarida musiqa ta’limi va tarbiyasi konsepsiyasi. –Toshkent, XTB, 1995 yil.
2. Losev AF Qadimgi estetika tarixi: Ming yillik rivojlanish natijalari, jild. II. - M., 1994. - S. 76–87.
3. E.M.Fayzullayev “Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilari badiiy didini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari” (O‘zbek mumtoz musiqasi misolida). Ped.f.nomzodi ilmiy darajasini olish uchun dissertatsiya. –T, 2010. 25-29-bet.
4. Majidov, D. (2021). Pedagogical And Psychological Issues Of Formation Of Aesthetic Culture Of Future Teachers. Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry, 12(6).